

האיחוד האירופי בצל משבר יוון- עוז לתמורה בטרם פורענות?

שמעון שטיין

בתשעה במאי מלאו ששים שנה לנאומו של שר החוץ הצרפתי רוברט שומאן, במהלכו הוא קרא לאיחוד תעשיות הפחם והפלדה של גרמניה וצרפת. בחלוף שנה, חתמו שתי המדינות על ההסכם. הסכם זה היה לאבן המסד הראשונה בבניין איחוד אירופה, שעל השלמתו עמלות מאז חברות האיחוד האירופי. בבסיס הצעתו ההיסטורית (לה נתן הקנצלר הגרמני אדנאואר את הסכמתו המידית), עמדו ההנחות ולפיהן, בלעדי השותפות הצרפתית גרמנית לא ניתן יהיה להשיג דבר באירופה וכן שהאבן הראשונה חייבת להיות כלכלית ולא פוליטית. מאז, כפי שאנו יודעים, זרמו מים רבים בנהר הריין. בהסתכלות היסטורית, ניתן לקבוע ללא היסוס, כי המדובר בסיפור הצלחה (שאין לו תקדים בתולדות יבשת אירופה העקובות מדם), המהווה מושא להערצה ולחקוי. ההרחבות הרבות שעבר האיחוד מאז נאום שומאן – משתי מדינות לעשרים ושבע – מעידים על האטרקטיביות של רע יוון האינטגרציה האירופית.

למרות שתהליך האינטגרציה ידע עליות ומורדות לא מעטים, "המשבר היווני" הינו מהחמורים ביותר בתולדות האיחוד. גם אם על פניו ננקטו בסוף השבוע החולף הצעדים ההכרחיים, שנועדו לסייע ליוון להתחיל בתהליך הכואב וארוך השנים של בדק בית ייסודי, ובמקביל למנוע, באמצעות אישור החבילה הפיננסית חסרת התקדים בהיסטוריה הפיננסית של אירופה, משברים דומים בעתיד, אי-הוודאות ביחס להצלחת המהלך הנקודתי והאפשרות שבכך ניתן יהיה לאתר את המשבר מלגלוש למדינות חברות נוספות – עדיין קיימת. ספק אם יהיה די בצעדים שנקטו למנוע הישנות משברים דוגמת המשבר היווני או דומים לו.

בנייר שהכין בשעתו (לפני שלושים שנה) ראש הממשלה טינדמאנס על עתיד אירופה טען בין היתר כי "בית שבנייתו מושלמת רק בחלקה, לא יחזיק מעמד". האם אמנם יש בתחזית זו של אחד מהתומכים הנלהבים של אירופה המאוחדת כדי לחזות את הנולד? מה שברור הוא, שהמשבר הנוכחי הינו סימפטום לשורת בעיות במישור הפוליטי-כלכלי ומוסדי, המלוות את האיחוד תקופה ארוכה שבבסיסן משקפות חוסר יכולת (בהיעדר רצון פוליטי) לפתור. האם הגיע האיחוד במתכונתו הנוכחית לנקודה שבה מתחייבות הכרעות ביחס להמשך הדרך? החלטות, שבלעדיהן תקטן האטרקטיביות שלו, ובמקביל, תפחת הרלוונטיות שלו כשחקן בעל השפעה במאזן הכוחות הגלובאלי? התשובה היא – כן. האם ההחלטות הדרושות יתקבלו בעתיד הנראה לעין - ספק גדול.

ביטוי לתחושה שהימים אינם כתיקונם נתנה הקנצלרית מרקל בנאום אותו נשאה בבונדסטאג (5 במאי 2010) במהלך דיון שנועד להשיג את אישור חברי הבונדסטאג לחבילה הפיננסית שתינתן ליוון. בתארה את המצב היא השתמשה במילים דרמטיות. "...ההחלטה שתתקבל עם גרמניה, תכיר במימד הפוליטי-היסטורי של המצב...". במקום אחר בנאומה ציינה כי "...לעיתים נדירות נקלעים למצבים שאין להם אח ורע היסטורי ואשר יש להם השלכות על הרגע ועל עתיד גרמניה ואירופה...". וכי אירופה נמצאת על פרשת דרכים.

מצב משברי מהווה גם הזדמנות לקבלת ההחלטות המכירות בלשונה של הקנצלרית במימד הפוליטי-היסטורי של השעה. לצורך זה דרושה מנהיגות אירופית המוכנה להסתכן בקבלת החלטות לא-פופולאריות, אם אמנם בכוונתה להשלים את בניית הבניין האירופי. האופן שבו טיפלה מנהיגות האיחוד (הן במישור המדינתי והן במישור מוסדות האיחוד) במשבר, אינה מצביעה על כך. דבר אחד הוא לקבל שורת החלטות אותם קיבלו מנהיגי גוש האירו בדבר הצעדים בהם יש לנקוט בכדי למנוע הישנות מקרה יוון (כמו הקמת קרן חירום שאמורה למנוע התפשטות המשבר וגיבוש שורה של צעדי עונשין נגד מדינות שלא יעמדו בהתחייבויות שקיבלו מתוקף חברותם). אולם, דבר אחר הוא לקבל החלטות מרכזיות כמו איחוד פסיקלי והרחבה נוספת של האינטגרציה הכלכלית, שחשיבותן חורגת מתחום הענקת עזרה ראשונה ומניעת התפשטות המחלה. על מנת לקבל החלטות אלו דרושה נכונות, שנראית בנסיבות העכשוויות מרחיקת לכת, לנקוט צעדים משמעותיים בכיוון של איחוד פוליטי, שפירושו ויתור משמעותי על מרכיבים נוספים בסוברניות הלאומית של החברות. התנהגותן של החברות הגדולות באיחוד בשנים האחרונות אינה מבשרת על נכונות מרחיקת לכת מהסוג האמור.

במקום זאת אנו עדים מזה זמן רב לתהליך של אסרטיביות לאומית במחיר של ויתור על קידום האינטרס האירופי. דוגמא לכך משמשת גרמניה. נקודת מפנה בגישתה לתהליך האינטגרציה האירופית החל עם בחירתו של הקנצלר הסוציאל דמוקרטי, שרדר (1998), אשר היה שונה מקודמו, הלמוט קוהל, שנמנה על דור של פוליטיקאים שהפנימו את לקחי מלחמת העולם השנייה ומפלת גרמניה. במקביל לחתירתו לאירופיזציה של גרמניה, קוהל היה נכון לשלם בכסף גרמני במטרה

לקדם את רעיון האינטגרציה האירופית. איחוד המטבע היה לימים לאחד מאבני הפינה בקידום משימתו. לעומת זאת, סיום המלחמה הקרה, איחודה של גרמניה והחתימה בעקבות זאת ליתר "נורמאליות" בהתנהלותה במישור האירופי הביאו את שדרר להציב גבולות לגבי נכונות ארצו להמשיך ולשלם במטבע גרמני למען קידום האינטגרציה האירופית. התבטאותו על כך שהאינטרסים הגרמנים יוגדרו בברלין ולא בבריסל מיטיבה לתאר את עליית המרכיב הלאומי במערכת השיקולים המנחים את גרמניה מאז. מבחינה זו, גישתה של הקנצלרית מרקל מבטאת יותר המשכיות מאשר חזרה לגישתו של קוהל. גם הנשיא סרקוזי (כמו קודמו שיראק), במקביל למס השפתיים שהוא משלם להמשך תהליך האינטגרציה, מנהל מדיניות הנותנת העדפה ברורה, במיוחד בזמן משבר כלכלי, לאינטרס הלאומי על פני האינטרס הכלל אירופי. קיצונית עוד יותר בגישתה היא בריטניה שבראיה היסטורית העדיפה את השיקול הלאומי על פני השיקול הכלל אירופי.

המשבר הבלטי (ולא בפעם הראשונה), את היעדר התמיכה ברעיון האינטגרציה בקרב אזרחי האיחוד. חוסר העניין שמפגינה האליטה הפוליטית במדינות החברות כלפי מוסדות האיחוד וטיב הפוליטיקאים הנשלחים לייצג את מדינותיהם, יחד עם תחושת הריחוק והיעדר הרלוונטיות שאזרחי אירופה חשים כלפי הבירוקרטים בבריסל, מותירים את רישומם בשיעורי ההצבעה הירודים בבחירות לפרלמנט האירופי. במצב זה לא חשות ההנהגות לחץ כלשהוא לקדם את האינטגרציה כדי להתגבר על המכשולים בדרך. בהיותם קשובים לרחשי הלב של הציבור מתפתות ההנהגות הפוליטיות לאמץ עמדות לאומיות ולא כלל אירופאיות כתגובה למשבר. על כך הן זוכות לתמיכה ציבורית רחבה.

לסיכום, חרדה מפני ערעור יציבות מטבע האירו והחשש מפני ההשלכות שיהיו להיעדר טיפול במשבר היווני על המשקים המובילים (גרמניה וצרפת בראש וראשונה), הן שדחפו את מנהיגיהן של המדינות האלה לאתר את המשבר ולמנוע אפשרות להישנותו. לא האינטרס הקולקטיבי אלא האינטרסים הפרטיקולריים הם שעמדו לנגד עיני מנהיגי המדינות הגדולות בטיפול בנושא. מאחר והמשבר היווני הינו סימפטום לחולי, הדרך לטיפול בו איננה יכולה להיות קונוקטורלית אלא סטרוקטורלית. עובדה זו ידועה למנהיגי האיחוד אלא שהרצון הפוליטי איננו בנמצא. וכל עוד זה המצב, צפוי האיחוד לשוב ולהתמודד עם משברים דומים בעתיד שיגרמו להעדפת האינטרסים הלאומיים על פני האינטרסים הכלל-אירופיים, על כל מה שמשמע מכך לגבי אופיו של האיחוד. כלפי חוץ צפוי האיחוד להמשיך ולאבד מחשיבותו כמרכיב רלוונטי במשחק הגלובאלי.